<u>इंग्रजीत टंकलिखित न्यायनिर्णयाचा मराठी अनुवाद</u>

मा. उच्च न्यायालय, मुंबई यांच्या न्यायाधिकारात
मृत्यूपत्रीय आणि अमृत्युपत्रीय अधिकारक्षेत्र

मृत्युपत्रीय याचिका क्र. 491/2003 मधील
मृत्युपत्रीय दावा क्र. 16/2004 मध्ये
अंतरिम अर्ज क्र. 2827/2022

लॉरा डिसूझा ......अर्जदार/
मूळ उत्तरवादी
क्रमांक 1

ललित तिमोथी डिसूझाच्या प्रकरणात. ..... फिर्यादी
विरुद्ध

1. लॉरा डिसूझा

2. लोर्ना डिसूझा

3. लवीना खान. ..... उत्तरवादी

आय. ए.-2827/2022 मधील अर्जदार / मूळ उत्तरवादी क्र. 1, एच . एस . ए . वकील यांचे सूचनेवरून श्री. शनाय शाह, श्री. राहुल जैन, सुश्री खुशबू रुपाणी, सुश्री आकृति सिन्हा यांचेसह .

श्री. कार्ल तांबोळी, श्री. हृषी नार्वेकर, श्री. अतिर पटेल, सुश्री विलोमा शाह फिर्यादीसाठीच्या मे. ए. व्ही. पी. पार्टनर्स यांचे सूचनेवरून.

न्यायमंच : न्यायमूर्ती एन. जे. जमादार

तारीख : 3 ऑक्टोबर 2024

न्यायनिर्णय :

1. पक्षांच्या विद्वान वकिलांचे म्हणणे ऐकून घेतले.

2. अनुक्रमांक 1 आणि 9 मध्ये सूचीबद्ध केलेल्या मालमत्तेशिवाय, टेस्टमेंटरी पिटीशनमध्ये जोडलेल्या शेड्यूल-1 मध्ये वर्णन केलेल्या इस्टेटसाठी वाद प्रलंबित असताना इंडियन सक्सेशन ऍक्ट , 1925 (उत्तराधिकार कायदा) च्या कलम 247 अन्वये ऍडमिनिस्ट्रेटर च्या नियुक्तीसाठी हा अर्ज आहे. वाद प्रलंबित असताना कोर्ट रिसिव्हर, उच्च न्यायालय मुंबई यांची ऍडमिनिस्ट्रेटर म्हणून नियुक्ती करण्याची मुख्य विनंती आहे. पर्याय म्हणून, अर्जदाराने अशी विनंती केली आहे की त्यांना ऍडमिनिस्ट्रेटर म्हणून नियुक्त करण्यात यावे.

3. अनावश्यक तपशील गाळून, पार्श्वभूमीची तथ्ये खालीलप्रमाणे सांगता येतील :

(ए) तिमोथी डिसूझा (मृतक) अर्जदार-उत्तरवादी क्रमांक 1 ललित डिसूझा, फिर्यादी, लोर्ना डिसोझा, उत्तरवादी क्रमांक 2 आणि लविना खान, उत्तरवादी क्रमांक 3 यांचे वडील होते.

(बी) अर्जदाराच्या म्हणण्यानुसार, मृत व्यक्तीचा 7 एप्रिल 2003 रोजी विनामृत्युपत्र मृत्यू झाला. फिर्यादीने मृत व्यक्तीच्या मालमत्तेवर संपूर्ण आणि अनन्य नियंत्रण घेतले.फिर्यादी आणि उत्तरवादींमध्ये वाद निर्माण झाल्याने,

उत्तरवादी क्रमांक 2, लोर्ना डिसोझा यांनी मृत व्यक्तीच्या मालमत्तेच्या व्यवस्थेसाठी दावा क्र. 2889/2003 दाखल केला.

(सी) फिर्यादीने 14 मार्च 2003 रोजी मृत व्यक्तीने कथितपणे तयार केलेले एक मृत्यूपत्र सादर केले आणि मृत्युपत्रीय याचिका क्र. 491/2003 दाखल केली. अर्जदाराने कॅव्हेट दाखल केले. उत्तरवादी क्रमांक 2 आणि 3 यांनी प्रोबेट मंजूर करण्यास विरोध करणारे कॅव्हेट्स देखील दाखल केले. अशा प्रकारे मृत्युपत्रीय याचिका तात्काळ मृत्युपत्रीय दाव्यामध्ये रूपांतरीत झाली आहे.

(डी) 2889/2003 या दाव्यामध्ये, उत्तरवादी क्रमांक 2 ने नोटीस ऑफ मोशन क्र. 2679/2003 दाखल केली आणि अर्जदाराने कोर्ट रिसिव्हरच्या नियुक्तीसाठी 2743/2004 ची नोटीस ऑफ मोशन काढली. 18 ऑगस्ट 2005 रोजी दिलेल्या आदेशानुसार, या न्यायालयाच्या एकल न्यायाधीशांनी दोन्ही नोटीस ऑफ मोशन मध्ये अंतरिम दिलासा मंजूर केला.

(डी) फिर्यादीने अपील क्रमांक 773 आणि 774/2005 दाखल करून उपरोक्त आदेशावर हल्ला केला. या अपीलात, संमतीच्या अटी दाखल करण्यात आल्या होत्या आणि उपरोक्त अंतरिम आदेश त्याअंतर्गत निर्धारित केलेल्या व्यवस्थेद्वारे प्रतिस्थापित करण्यात आला होता, ज्यामध्ये पक्षांना त्यांच्या एजंट्सद्वारे किंवा त्यांच्या माध्यमातून हस्तांतरित करणे, विल्हेवाट लावणे,

बोजाग्रस्त करणे, भाडेकरार हस्तांतरित करणे किंवा मृत व्यक्तीच्या संपत्तीचा समावेश असलेल्या मालमत्तेचा कोणत्याही प्रकारे ताबा घेण्यास प्रतिबंध करणाऱ्या आदेशाचा समावेश होता.

4. उपरोक्त पार्श्वभूमीत, याचिकाकर्त्याने हा अर्ज सादर केला आहे, ज्यामध्ये असा दावा केला आहे की फिर्यादीला भारतीय दंड संहिता, 1860 च्या कलम 326 अन्वये दंडनीय गुन्ह्यासाठी सत्र न्यायालय, बृहन्मुंबईने दोषी ठरवले होते, ज्यात उत्तरवादी क्रमांक 2 वर बंदुकीच्या सहा गोळ्या झाडून तिला गंभीर दुखापत केल्याने तीन वर्षांचा सश्रम कारावास आणि दंड भरण्याची शिक्षा सुनावण्यात आली. अपीलांमध्ये, या न्यायालयाच्या विभागीय खंडपीठाने फिर्यादीला आय. पी. सी. च्या कलम 307 अंतर्गत दंडनीय गुन्ह्यासाठी दोषी ठरवले आणि त्याला दहा वर्षांच्या सश्रम कारावासाची आणि दंड भरण्याची शिक्षा सुनावली. फिर्यादी शिक्षा भोगत आहे.

5. फिर्यादीने संमती आदेशाचे उल्लंघन करून मृत व्यक्तीच्या मालमत्तेच्या संदर्भात त्रयस्थ पक्षाचे अधिकार आधीच निर्माण केले असावेत, अशी धास्ती अर्जदाराला वाटत आहे. अर्जदाराच्या म्हणण्यानुसार, फिर्यादीने वर्षानुवर्षे मालमत्तेचा गैरवापर केला आहे आणि त्याच्या वैयक्तिक लाभासाठी आणि इतर वारसांना वगळण्यासाठी निधीचा गैरवापर केला आहे. मृत व्यक्तीची मालमत्ता मोठी आहे आणि सध्या मृत व्यक्तीच्या मोठ्या मालमत्तेचे व्यवस्थापन

करण्यासाठी कोणीही नाही. मृत व्यक्तीच्या संपूर्ण मालमत्तेत कशाचा समावेश आहे आणि संपूर्ण मालमत्तेचे स्वरूप काय आहे हे देखील अर्जदाराला माहीत नाही.

6. फिर्यादीला आय. पी. सी. च्या कलम 307 अंतर्गत दंडनीय गुन्ह्यासाठी दोषी ठरवण्यात आले आहे आणि तो शिक्षा भोगत असल्याने, अशा कलंकित आणि अक्षम व्यक्तीला मृत व्यक्तीच्या मालमत्तेचे व्यवस्थापन करण्याची परवानगी देणे अयोग्य ठरेल, असा दावा पुढे केला जातो. अशा प्रकारे अर्जदार असे ठासून सांगतो की मृत व्यक्तीच्या मालमत्तेचे व्यवस्थापन वैयक्तिकरित्या किंवा एजंटद्वारे करण्यास फिर्यादी योग्य नाही आणि सक्षम नाही . पक्षांच्या संमतीने, ललित बार आणि रेस्टॉरंट आणि ललित रिफ्रेशमेंट या दोन मालमत्तांच्या संदर्भात कोर्ट रिसिव्हरची नियुक्ती आधीच करण्यात आली असल्याने, मालमत्तेचे जतन करण्यासाठी आणि अर्जदार आणि इतर वारसांच्या हिताचे रक्षण करण्यासाठी इंडियन सक्सेशन ऍक्ट, 1925 (उत्तराधिकार कायदा) च्या कलम 247 अन्वये कोर्ट रिसिव्हरची नियुक्ती वाद प्रलंबित असताना ऍडमिनिस्ट्रेटर म्हणून नियुक्ती करणे इष्ट ठरेल.

7. फिर्यादीच्या वतीने प्रत्युत्तरादाखलचे प्रतिज्ञापत्र दाखल करण्यात आले आहे. मृत व्यक्तीचा विनामृत्युपत्र मृत्यू झाला या आरोपांचे खंडन करताना फिर्यादी असा युक्तिवाद करतात की मृत व्यक्तीने 14 मार्च 2003 रोजीची

अखेरचे इच्छापत्र आणि अंत्यलेख मागे ठेवला आहे, ज्या अंतर्गत फिर्यादीला एकमेव निष्पादक म्हणून नियुक्त करण्यात आले आहे. अशा प्रकारे, वाद प्रलंबित असताना ॲडमिनिस्ट्रेटरच्या नियुक्तीसाठीचा अर्ज केवळ याच गणनेवर नाकारला जाण्यास पात्र आहे कारण मृत व्यक्तीने नियुक्त केलेला निष्पादक त्याद्वारे विस्थापित होईल.

8. फिर्यादी ठामपणे सांगतो की, फिर्यादी ज्या परिस्थितित सापडला आहे त्या परिस्थितीचा अवाजवी फायदा उठवण्याच्या अप्रत्यक्ष हेतूने मृत्यूपत्रीय याचिका दाखल केल्याच्या सुमारे 20 वर्षांनंतर अर्ज उशीरा दाखल करण्यात आला आहे. अशा प्रकारे अर्ज हा अत्यंत विलंब आणि दिरंगाईचा आहे . खरे तर, अर्जदार संमती आदेशाचा भंग केल्याबद्दल दोषी ठरला आहे आणि फिर्यादीला अवमान याचिका दाखल करण्यास भाग पाडले गेले. फिर्यादी ही एक कलंकित आणि अक्षम व्यक्ती असल्याचा कोरडा आरोप करण्यात आला आहे. मृत व्यक्तीच्या मालमत्तेचे व्यवस्थापन केले गेले नाही किंवा आता तिचे व्यवस्थापन केले जात नाही हे सूचित करणारा कोणताही पुरावा नाही. फिर्यादीने संबंधित मालमत्तेचे जतन आणि संरक्षण करण्यासाठी सर्व आवश्यक ती पावले उचलली आहेत.

9. फिर्यादीच्या कार्यवाहीमुळे कथित अपात्रतेच्या संदर्भात, असे ठामपणे सांगितले जाते की त्या फौजदारी कारवाया 2008 सालापासून सुरू आहेत आणि फौजदारी अपील क्रमांक 1627/2021 मध्ये हा मुद्दा सर्वोच्च

न्यायालयासमोर न्यायप्रविष्ट आहे. तरीही, 2008 सालापासून फिर्यादीच्या कारवाईची जाणीव असूनही, अर्जदाराने फिर्यादीच्या क्षमतेवर आणि पात्रतेवर कधीही प्रश्नचिन्ह उपस्थित केले नाही. केवळ परिस्थितिचा गैरफायदा घेण्याच्या उद्देशाने, वाद प्रलंबित असताना ॲडमिनिस्ट्रेटरच्या नियुक्तीसाठी सध्याचा अर्ज दाखल करण्यात आला आहे. मालमत्ता हडप होण्याचा, गैरव्यवहार होण्याचा किंवा त्यात त्रयस्थ पक्षाचे अधिकार निर्माण होण्याचा धोका आहे हे फिर्यादी स्पष्टपणे नाकारतो. अर्जदाराने मालमत्तेचा कधीही गैरवापर केला नाही आणि त्याच्या वैयक्तिक लाभासाठी निधीचा गैरवापरही केला नाही. अशा प्रकारे वाद प्रलंबित असताना ॲडमिनिस्ट्रेटरच्या नियुक्तीसाठी कोणतेही प्रकरण तयार केले गेले नाही.

10. उपरोक्त तथ्ये आणि युक्तिवादांच्या पार्श्वभूमीवर , मी अर्जदार/उत्तरवादी क्रमांक 1 चे विद्वान वकील श्री. शनाय शाह आणि फिर्यादीचे विद्वान वकील श्री. कार्ल तांबोळी यांचे म्हणणे काही प्रमाणात ऐकले आहे.

11. विद्वान वकिलांनी न्यायालयाला अभिलेखावर दाखल असलेल्या पुराव्याच्या शेवटापर्यंत नेले आहे. अपील खंडपीठाने दावा क्र. 2889/2003 आणि अपील क्र. 773 आणि 774/2005 मध्ये नोटीस ऑफ मोशन क्र. 2679/2003 आणि 2743/2004 मध्ये दिनांक 21 ऑक्टोबर 2005 रोजी पारित केलेल्या आदेशांसहित.

12. पक्षांच्या वतीने सादर केलेल्या सादरीकरणाची छाननी करण्यापूर्वी हे लक्षात घेणे योग्य ठरेल की, या प्रकरणाच्या केंद्रस्थानी मृत व्यक्तीच्या मालमत्तेचा उत्तराधिकारी होण्याचा पक्षांचा हक्क आहे. उत्तरवादी/ मृताच्या मुली असा दावा करतात की मृत व्यक्तीचा मृत्यू हा मृत्युपत्र केल्याशिवाय झाला. दुसरीकडे, फिर्यादीने 14 मार्च 2003 रोजीचे मृत व्यक्तीचे शेवटचे मृत्यूपत्र आणि अंत्यलेख सादर केला आहे. मृत व्यक्तीचा मृत्यू मृत्यूपत्र करून झाला की मृत्युपत्र केल्याशिवाय झाला, या मूळ प्रश्नामधून मृत व्यक्तीच्या मालमत्तेच्या प्रशासनासाठीचा दावा आणि तात्काळ मृत्युपत्रीय दावा क्रमांक 16/2004 निर्माण झाला.

13. अंतरिम आदेश सुरुवातीला दावा क्रमांक 2889/2003 च्या नोटीस ऑफ मोशन क्रमांक 2679/2003 आणि 2743/2004 मध्ये पारित करण्यात आला होता आणि पक्षांच्या संमतीने, 18 ऑगस्ट 2005 रोजीचा विद्वान एकल न्यायाधीशांनी पारित केलेला हा आदेश रद्द करून दोन्ही पक्षांमध्ये झालेल्या जुळवणीद्वारे बदलण्यात आला या वस्तुस्थितीवर फारसा वाद नाही. सदर संमती आदेश अजूनही अंमलात आहे आणि पक्षांचे अधिकार आणि जबाबदाऱ्या नियंत्रित करतो.

14. हे स्पष्ट आहे की, 14 मार्च 2003 रोजीच्या मृत व्यक्तीच्या इच्छापत्राचे निष्पादक म्हणून फिर्यादीचे नाते या अभिप्रेत असलेल्या अंतिम

इच्छापत्र आणि अंत्यलेखाद्वारे सिद्ध होते. त्याचप्रमाणे, ही नोंद घेण्याची बाब आहे की फिर्यादीला सुरुवातीला दंड संहितेच्या कलम 326 अंतर्गत दंडनीय गुन्ह्यासाठी दोषी ठरवण्यात आले होते आणि त्याला तीन वर्षांच्या सश्रम कारावासाची आणि दंडाची शिक्षा सुनावण्यात आली होती आणि अपीलमध्ये विद्वान सत्र न्यायाधीशांनी दिलेला हा आदेश रद्द करण्यात आला होता आणि फिर्यादीला दंड संहितेच्या कलम 307 अंतर्गत दंडनीय गुन्ह्यासाठी दोषी ठरवण्यात आले आहे आणि त्याला दहा वर्षांच्या सश्रम कारावासाची शिक्षा सुनावण्यात आली आहे. निर्विवादपणे, फिर्यादी शिक्षा भोगत आहे.

15. उपरोक्त निर्विवाद तथ्यांच्या दृष्टीने, अर्जदाराचे विद्वान वकिल श्री. शाह यांनी सादर केले की इच्छापत्राचा निष्पादक हा तुरुंगात आहे. अर्जदाराला किंवा मृत व्यक्तीच्या इतर वारसांना मालमत्तेच्या स्थितीबद्दल माहिती नाही. फिर्यादीने मृत व्यक्तीच्या मालमत्तेबद्दल खरी आणि विश्वासार्ह माहिती उघड केली नाही. त्यामुळे मृत व्यक्तीची मालमत्ता पूर्णपणे धोक्यात आली आहे, असे आवाहन श्री. शाह यांनी केले.

16. उपरोक्त निवेदनांचे पुनर्योजन करता, श्री. शाह यांनी अशी विनंती केली की दोन महत्त्वाचे घटक आहेत जे वाद प्रलंबित असताना ॲडमिनिस्ट्रेटरच्या नियुक्तीची खात्री देतात. प्रथम, मालमत्तेचे व्यवस्थापन करण्यासाठी कोणीही नसल्यामुळे प्रशासकाची नियुक्ती करण्याची आवश्यकता. बंदिवान असताना

फिर्यादी मृत व्यक्तीच्या मालमत्तेचे व्यवस्थापन करण्याच्या स्थितीत असेल हे अकल्पनीय आहे. श्री. शाह यांनी हा मुद्दा मांडण्यासाठी मनापासून प्रयत्न केला की, फिर्यादीला दोषी ठरवण्यात आले आहे आणि तुरुंगवासाची शिक्षा सुनावण्यात आली आहे या एकमेव कारणास्तव अर्जदार वाद प्रलंबित असताना ॲडमिनिस्ट्रेटरच्या नियुक्तीची मागणी करत नाही. मालमत्तेच्या व्यवस्थापनाची ही गरज आहे, जो महत्वाचा घटक आहे.

17. दुसरे म्हणजे, वाद प्रलंबित असताना ॲडमिनिस्ट्रेटरची नियुक्ती केली तरच मृत व्यक्तीची मालमत्ता जतन केली जाऊ शकते. मृत व्यक्तीची संपत्ती वाया जाण्याचा, उधळली जाण्याचा किंवा अन्यथा गमावली जाण्याचा धोका आहे. जर मृत व्यक्तीची मालमत्ता सुरक्षितपणे जतन केली गेली नाही, तर अर्जदार आणि मृत व्यक्तीच्या इतर वारसांना कधीही भरून न निघणारे नुकसान सोसावे लागेल. त्यामुळे, या प्रकरणातील विचित्र तथ्यांमध्ये, ॲडमिनिस्ट्रेटरची नियुक्ती अत्यावश्यक आहे.

18. वरील सादरीकरणांना पाठिंबा देण्यासाठी, श्री. शाह यांनी **प्रियमबदा देवी बिर्ला विरुद्ध अजय कुमार नेवार आणि इतर** [1] यांच्या प्रकरणातील कलकत्ता उच्च न्यायालयाच्या विद्वान एकल न्यायाधीशाच्या निर्णयावर भर दिला. आणि

1 2006 SCC Online Cal 280

इंद्रजीत सिंग अमरदीप सिंग चड्ढा विरुद्ध देविंदर कौर अमरदीप सिंग चड्ढा [2] या प्रकरणातील या न्यायालयाच्या विभागीय खंडपीठाच्या निर्णयावर भर दिला.

19. फिर्यादीचे विद्वान वकील श्री. तांबोळी यांनी बहुआयामी सादरीकरण करून अर्जदाराच्या वतीने केलेल्या सादरीकरणाचा प्रतिवाद केला. प्रथम आणि सर्वात महत्त्वाचे म्हणजे, श्री. तांबोळी यांचे नुसार, दावा प्रलंबित असताना ॲडमिनिस्ट्रेटरच्या नियुक्तीसाठी हा अर्ज करण्यास सुमारे 20 वर्षांचा विलंब केवळ दाव्याची विश्वासार्हता कमी करतो. या कालावधीत, अर्जदाराने दावा प्रलंबित असताना ॲडमिनिस्ट्रेटरच्या नियुक्तीची मागणी केली नाही किंवा खात्यांची मागणी केली नाही किंवा प्रगटीकरणाची मागणीही केली नाही. अर्जदाराने मृत व्यक्तीच्या मालमत्तेच्या प्रशासनासाठी कोणताही दावा दाखल केला नाही. वज्रपात म्हणून अर्जदाराने हा अर्ज केला आहे, जो परिस्थितिचा अवाजवी फायदा घेण्यासाठी डाव रचून कार्यान्वित केला आहे .

20. श्री. तांबोळी यांनी तीव्रतेने आग्रह केला की, जर मालमत्तेचे प्रशासन किंवा संरक्षण आवश्यक असेल तर अर्जदाराने वाजवी तत्परतेने न्यायालयात धाव घेतली पाहिजे. श्री. तांबोळी यांच्या म्हणण्यानुसार, फिर्यादीला दोषी ठरवण्यात आले आहे आणि तुरुंगवासाची शिक्षा सुनावण्यात आली आहे, हे देखील अर्जदाराच्या फायद्याचे नाही, कारण फिर्यादीला सुरुवातीला 2012

---

2 (2019) 4 AIR Bom R 24

सालीच सत्र न्यायालयाने दोषी ठरवले होते. तरीही 12 वर्षे, फिर्यादी ही "कलंकित आणि अक्षम व्यक्ती" आहे असा दावा करून ॲडमिनिस्ट्रेटरच्या नियुक्तीसाठी कोणताही अर्ज दाखल करण्यात आला नाही.

21. दुसरे म्हणजे, श्री. तांबोळी यांनी विनंती केली की अर्जदार अपील क्रमांक 773 आणि 774/ 2005 मधील विभागीय खंडपीठाने 21 ऑक्टोबर 2005 रोजी पारित केलेल्या आदेशावर मात करण्याचा घातक प्रयत्न करीत आहे आणि तेही पक्षांच्या संमतीने. न्यायालय धारकाची नियुक्ती केवळ दोन मालमत्तांच्या संदर्भात करण्यात आली. उर्वरित मालमत्ता फिर्यादीच्या प्रशासनाखाली आणि व्यवस्थापनाखाली आहेत. दावा प्रलंबित असताना ॲडमिनिस्ट्रेटरची नियुक्ती मागून अर्जदाराला अप्रत्यक्षपणे या आदेशाला कपटाने साध्य करण्याची परवानगी दिली जाऊ शकत नाही. जर अर्जदाराला पक्षांच्या संमतीने केलेल्या व्यवस्थेत बदल करण्याची इच्छा असेल, तर प्रशासकीय दाव्यात भाग घेऊन सदर आदेशात बदल करणे हे अर्जदाराचे अवश्यकर्तव्य होते
.

22. तिसरे म्हणजे, न्यायालयाला तात्काळ अर्जातील विधाने दाखवता, श्री. तांबोळी अशी विनंती करतात की, श्री. शाह यांनी अशा प्रकरणाची याचना केली आहे ज्याची बाजू अजिबात मांडली गेली नाही. प्रशासकाच्या नियुक्तीच्या आवश्यकतेबद्दल प्रतिकथन नाही, किंवा फिर्यादी मृत

व्यक्तीच्या मालमत्तेचे व्यवस्थापन करण्यासाठी अपंग आहे असा युक्तिवाद केला जात नाही. संमती आदेशाचे उल्लंघन करणाऱ्या कथित कृत्यांचा, मालमत्तेचा गैरवापर आणि वैयक्तिक वापरासाठी निधीचा गैरवापर केल्याचा कोणताही तपशील देण्यात आलेला नाही.

23. शेवटी, श्री. तांबोळी यांनी सादर केले की इंडियन सक्सेशन ॲक्ट च्या कलम 223 अंतर्गत, प्रोबेट मंजूर करण्यासाठी अपात्र ठरलेल्या व्यक्तींची गणना केली गेली आहे. तुरुंगात कैद असलेली व्यक्ती मृत व्यक्तीचा कार्यकारी म्हणून काम सुरू ठेवण्यासाठी अपात्र ठरत नाही . निष्पादकाला तुरुंगात टाकणे, हे स्वतःच, प्रशासकीय लवादाच्या नियुक्तीसाठीचे समर्थन असू शकत नाही.

24. उपरोक्त सादरीकरणाला पाठिंबा देण्यासाठी, श्री. तांबोळी यांनी कलकत्ता उच्च न्यायालयाच्या विभागीय खंडपीठाच्या **हारा कुमर सिरकार विरुद्ध दूरगामोनी दासी** [3] **आणि धर्म राज तिवारी विरुद्ध बद्री प्रसाद तिवारी** [4] , **थोप्पई वेंकटरामियर विरुद्ध ए. गोविंदरायलियर** [5] या प्रकरणातील निर्णय आणि **प्राची प्रकाश पंडित आणि इतर - वि . - पुष्पा शारद रानडे आणि इतर** [6]

3 (1893) ILR 21CAL 195
4 2002 SCC Online Cal 716
5 (1926) The Law Weekly 462
6 MANU/MH/0801/2004

प्रकरणातील या न्यायालयाच्या विद्वान एकल न्यायाधीशाच्या निर्णयावर भर दिला.

25. प्रशासक नियुक्तीची आवश्यकता आणि मृत व्यक्तीच्या मालमत्तेचे जतन आणि संरक्षण करण्याची तीव्र गरज या दोन्ही पैलूंवर अर्जात पुरेसे युक्तीवाद आहेत, या सादरीकरणाचे आर्जव करून शाह या मुद्द्यावर आले. अर्जाला विलंब आणि टाळाटाळ होत असल्याचा युक्तिवाद फेटाळून लावत शाह यांनी सांगितले की, ही गरज 2021 साली निर्माण झाली, जेव्हा सत्र न्यायालयाने फिर्यादीला सुनावलेल्या शिक्षेत 10 वर्षांच्या सश्रम कारावासाची वाढ करण्यात आली. श्री शाह यांनी दृढतेने आग्रह केला की कलम 223 मध्ये समाविष्ट असलेल्या तरतुदी ज्यात अल्पवयीन आणि मनोवैकल्य असलेल्या व्यक्तीला प्रोबेट देण्यास मनाई आहे, त्यांचा असा अर्थ लावला जाऊ शकत नाही की सक्सेशन ॲक्टच्या कलम 247 नुसार वाद प्रलंबित असताना ॲडमिनिस्ट्रेटरच्या नियुक्तीच्या अधिकारावर मर्यादा घालता येईल. फिर्यादीला कलम 223 नुसार अपात्रतेचा सामना करावा लागत नसल्यामुळे, कृती आणि वर्तनाने अपात्रता आली असली तरी त्याला मृत व्यक्तीच्या मालमत्तेचा कारभार सोपविणे चालू ठेवावे, अशी विनंती करणे निंदनीय होईल, असे आवाहन श्री. शहा यांनी केले.

26. वरील निवेदने आता विचारार्थ आहेत.

27. निर्विवादपणे, फिर्यादी हा मृत व्यक्तीच्या कथित इच्छापत्र आणि अंत्यलेखाचा नामनिर्देशित निष्पादक असतो.

28. त्यामुळे मृत्युपत्रकर्त्याने केलेल्या निष्पादकाच्या नियुक्तीमुळे होणाऱ्या परिणामांची नोंद घेणे योग्य ठरेल . सामान्यतः, मालमत्तेच्या विल्हेवाटीच्या बाबतीत केवळ मृत्युपत्र करणाऱ्याच्या हेतूच लागू केला जाणार नाही तर नामांकित निष्पादकाने मृत्युपत्र करणाऱ्याच्या हेतूचाही आदर केला पाहिजे. मृत्युपत्र करणाऱ्याच्या मृत्यूनंतर, त्याची मालमत्ता निष्पादकाकडे असते. सर्व कारणांसाठी, निष्पादक मृतकाच्या मालमत्तेचा कायदेशीर प्रतिनिधी म्हणून रुप स्वीकारतो, जो इच्छा पत्रित दानाचा विषय आहे.

29. सक्सेशन ॲक्टच्या कलम 211 आणि 213 मध्ये समाविष्ट असलेल्या तरतुदींमधील परस्परसंबंध सक्सेशन ॲक्टच्या कलम 247 अंतर्गत वाद प्रलंबित असताना प्रशासकाच्या नियुक्तीच्या अधिकाराची नोंद घेण्याच्या संबंधी निर्देश देण्यापूर्वी लक्षात ठेवण्यास पात्र आहेत. सक्सेशन ॲक्टचे कलम 211 आणि 233 खालीलप्रमाणे वाचले जातात :

211. निष्पादक किंवा ॲडमिनिस्ट्रेटरचे स्वरुप आणि गुणधर्म जसे-

(1) मृत व्यक्तीचा निष्पादक किंवा ॲडमिनिस्ट्रेटर, सर्व कारणांसाठी त्याचा कायदेशीर प्रतिनिधी असतो आणि मृत व्यक्तीची सर्व मालमत्ता त्याच्याकडे असते.

(2) जेव्हा मृत व्यक्ती हिंदू, मुस्लिम, बौद्ध, शीख, जैन किंवा पारशी किंवा सूट मिळालेली व्यक्ती असेल, तेव्हा यात समाविष्ट असलेली मृत व्यक्तीची अशी कोणतीही मालमत्ता निष्पादक किंवा प्रशासकाकडे निहित होणार नाही, जी अन्यथा जिवंत असताना इतर कोणत्याही व्यक्तीला दिली गेली असती.

....

213. निष्पादक किंवा वारसदार म्हणून अधिकार जेव्हा सिद्ध केला जातो तेव्हा

(1) निष्पादक किंवा वारसदार म्हणून कोणताही अधिकार कोणत्याही न्यायालयात सिद्ध केला जाऊ शकत नाही, जोपर्यंत 1 [भारतातील] सक्षम अधिकारक्षेत्राच्या न्यायालयाने ज्या मृत्युपत्रानुसार हक्कांचा दावा केला आहे त्याचे मृत्युपत्रप्रमाण मंजूर केले नाही किंवा मृत्युपत्रासोबत प्रशासनाची पत्रे मंजूर केली नाहीत किंवा संलग्न केलेल्या इच्छापत्राची अधिप्रमाणित प्रत प्रतीसह जोडली नसेल.

(2) हे कलम मुसलमान किंवा भारतीय ख्रिश्चनांनी केलेल्या इच्छापत्रांच्या बाबतीत लागू होणार नाही आणि केवळ तिथेच लागू होईल -

(i) कोणत्याही हिंदू, बौद्ध, शीख किंवा जैन व्यक्तीने केलेल्या इच्छापत्रांच्या बाबतीत, जेथे अशा इच्छापत्रांचा संबंध कलम 57 च्या खंड (ए) आणि (बी) मध्ये निर्दिष्ट केलेल्या वर्गांशी असेल आणि

(ii) भारतीय उत्तराधिकार (दुरुस्ती) कायदा, 1962 (1962 चा 16) लागू झाल्यानंतर मरण पावलेल्या कोणत्याही पारशी व्यक्तीने केलेल्या इच्छापत्रांच्या बाबतीत, जेथे अशी इच्छापत्रे कलकत्ता, मद्रास आणि मुंबई येथील उच्च न्यायालयांच्या सामान्य-मूळ दिवाणी अधिकारक्षेत्राच्या स्थानिक मर्यादेत तयार केली जातात आणि जेथे अशी इच्छापत्रे त्या मर्यादेबाहेर केली जातात जेथे त्या मर्यादेत असलेल्या स्थावर मालमत्तेशी संबंधित आहेत.

30. कलम 211 च्या साध्या वाचनात, हे मुबलकपणे स्पष्ट होते की मृत्युपत्रकर्त्याचा निष्पादक हा सर्व कारणांसाठी नंतरचा कायदेशीर प्रतिनिधी

असतो आणि मृत व्यक्तीची संपूर्ण मालमत्ता त्याच्याकडे त्या पदानुसार असते. मृत्युपत्र करणाऱ्याची मालमत्ता निष्पादकाकडे निहित करणे हे प्रोबेटचा परिणाम म्हणून नव्हे तर इच्छापत्राच्या बळावर असते. निष्पादकाला मालमत्ता हे इच्छापत्र देते. प्रोबेट हे एक साधन आहे जे कायद्याने इच्छापत्र सिद्ध करण्यासाठी प्रदान केले आहे. तथापि, मालमत्ता निहित करणे म्हणजे मालमत्तेतील फायदेशीर हितसंबंधांशी समीकरण असे मानले जाऊ नये. दुसऱ्या शब्दांत सांगायचे तर, मालमत्ता केवळ प्रतिनिधीत्व करण्याच्या उद्देशाने निष्पादकाकडे निहित असते.

31. या संदर्भात **कमिशनर , जालंधर विभाग - विरुद्ध - मोहन कृषन अब्रोल आणि अन्य** [7] या प्रकरणातील सर्वोच्च न्यायालयाच्या निर्णयाचा उपयुक्त संदर्भ दिला जाऊ शकतो, ज्यामध्ये असे निरीक्षण नोंदवले गेले आहे की -

10] कलम 211 चे निव्वळ वाचन हे दर्शविते की मालमत्ता निष्पादकाकडे इच्छापत्रानुसार निहित असते, प्रोबेटच्या आधारे नाही. इच्छापत्र निष्पादकाला मालमत्ता देते; प्रोबेटचे अनुदान ही केवळ एक पद्धत आहे ज्याद्वारे कायदा इच्छापत्र सिद्ध करण्यासाठी तरतूद करतो.

कुलवंत बेवा विरुद्ध करमचंद, ए. आय. आर. 1938 कलकत्ता 714 च्या प्रकरणात, असे म्हटले गेले आहे की कलम 211 मध्ये अशी तरतूद आहे की मृत व्यक्तीची मालमत्ता निष्पादकाकडे निहित आहे; निहित करणे हे मालमत्तेतील फायदेशीर हितसंबंधांसाठी नाही; परंतु केवळ प्रतिनिधीत्व करण्याच्या उद्देशाने आहे.

(भर दिला जातो)

32. सक्सेशन ॲक्टच्या कलम 213 मध्ये अशी तरतूद आहे की जोपर्यंत प्रोबेट किंवा वारसाची पत्रे प्राप्त होत नाहीत तोपर्यंत निष्पादक किंवा वारसदाराद्वारे इच्छापत्रांतर्गत अधिकार सिद्ध केले जाऊ शकत नाहीत. तथापि,

7 (2004) 7 SCC 505

मृत्युपत्रकर्त्याच्या मालमत्तेचे प्रतिनिधित्व करण्याच्या उद्देशाने, मृत्युपत्रप्रमाणाचे अनुदान अलंघनीय नसते. निष्पादक किंवा ॲडमिनिस्ट्रेटरला मृत्युपत्रकर्त्याच्या मालमत्तेचे प्रतिनिधित्व करण्यासाठी अधिकाराचे निहित करणे पुरेसे आहे. सक्सेशन ॲक्टचे कलम 211 आणि 233 वेगवेगळ्या कक्षेत काम करतात.

33. **एफ. जी. पी. लिमिटेड विरुद्ध सलेह हुसैनी डॉक्टर आणि एक** [8] या प्रकरणात सक्सेशन ॲक्टचे कलम 211 आणि कलम 213 मधील फरक, इतर गोष्टींबरोबरच, खालीलप्रमाणे आधारतत्व म्हणून मांडण्यात आला : -

47] त्यामुळे, मालमत्ता निहित करण्याशी संबंधित कलम हा 211 आहे, कलम 213 नाही.

हे निहितीकरण मृत्युपत्रप्रमाणचा परिणाम म्हणून होत नाही. निष्पादकाने त्याचे पद स्वीकारल्यावर,मालमत्ता त्याच्याकडे निहित होते आणि निष्पादकाला त्याचा अधिकार मृत्यूपत्रातून मिळतो आणि तो प्रोबेट न घेता देखील मृत व्यक्तीचा प्रतिनिधी बनतो. प्रोबेटचे अनुदान निष्पादकाला अधिकार देत नाही. यामुळे त्याचा हक्क निश्चित होतो.

48] कलम 212 अंतर्गत, प्रोबेट मंजूर करणे ही इच्छापत्रांतर्गत निष्पादक म्हणून हक्कासाठी दावा करण्यासाठी दावा दाखल करण्याची पूर्ववर्ती शर्त नाही. निष्पादक किंवा ॲडमिनिस्ट्रेटरला कायदेशीर कार्यवाहीत मालमत्तेचे प्रतिनिधित्व करण्यासाठी निहित केलेला हा अधिकार पुरेसा आहे.

....

51] परंतु कलम 212 वेगळ्या क्षेत्रात काम करते. प्रोबेट किंवा प्रशासनाची पत्रे प्राप्त झाल्याशिवाय निष्पादक किंवा उत्तरदानग्राही यांचे मृत्यूपत्रांतर्गत अधिकार सिद्ध केले जाऊ शकत नाहीत, असे कलम 233 निक्षून सांगते. त्यामुळे, सदर कायद्याच्या कलम 211 आणि कलम 213 च्या अंमलबजावणीची क्षेत्रे वेगवेगळी आहेत.

52] जरी मृत्यूपत्राची वैधता सिद्ध केली गेली नसली तरी मृत व्यक्तीची मालमत्ता निष्पादकाला / प्रशासकाला देण्यास ते प्रतिबंध करत नाही आणि परिणामी निष्पादकाच्या मालमत्तेचे

8 (2009) 10 Supreme Court Cases 223

प्रतिनिधित्व करण्याचा कोणताही अधिकार प्रोबेट मंजूर होण्यापूर्वीच सुरू केला जाऊ शकतो.

34. कायद्यातील उपरोक्त स्थितीच्या प्रकाशात, मालमत्ता निष्पादकाकडे निहित करण्याच्या संदर्भात आणि परिणामी, मृत व्यक्तीच्या मालमत्तेसाठी निष्पादकाचे अधिकार आणि बंधनांच्या भूमिकेत, वाद प्रलंबित असताना ॲडमिनिस्ट्रेटरच्या नियुक्तीची प्रार्थना गुणगौरवास पात्र आहे. सक्सेशन ॲक्टचे कलम 247 खालीलप्रमाणे आहे :

"**247. प्रशासन दावा प्रलंबित असताना** -मृत व्यक्तीच्या मृत्युपत्राच्या वैधतेशी संबंधित कोणताही दावा प्रलंबित असताना किंवा कोणताही प्रोबेट किंवा प्रशासनाचे कोणतेही अनुदान मिळविण्यासाठी किंवा रद्द करण्यासाठी, न्यायालय अशा मृत व्यक्तीच्या मालमत्तेचा ॲडमिनिस्ट्रेटर नियुक्त करू शकते, ज्याला अशा मालमत्तेचे वाटप करण्याच्या अधिकाराव्यतिरिक्त सामान्य प्रशासकाचे सर्व अधिकार आणि सत्ता असेल आणि प्रत्येक सूट. प्रशासक न्यायालयाच्या तात्काळ नियंत्रणाखाली असेल आणि त्याच्या निर्देशानुसार कार्य करेल.

35. सक्सेशन ॲक्टच्या कलम 247 च्या मजकुरातून, मृत्युपत्रीय न्यायालय ज्या परिस्थितीनुसार सदर अधिकाराचा वापर करू शकते ती कारणे आणि परिस्थिती स्पष्ट होत नाहीत. स्पष्टपणे, सत्ता ही स्वेच्छाधीन स्वरूपाची असल्याचे दिसते. तथापि, प्रोबेट किंवा प्रशासन पत्रे जारी करण्याचा निर्णय होईपर्यंत मृत्युपत्रकर्त्याच्या मालमत्तेचे संरक्षण आणि त्याचे प्रभावी व्यवस्थापन हा मार्गदर्शक घटक असेल. **इंद्रजीत सिंग (सुप्रा)** या प्रकरणात, ज्यावर श्री. शाह यांनी भर दिला होता, या न्यायालयाच्या विभागीय खंडपीठाने वाद प्रलंबित असताना प्रशासक नियुक्त करण्याच्या अधिकाराची बाह्यरेषा विशद केली. परिच्छेद 25 मधील निरीक्षणे खालीलप्रमाणे आहेत :

25] उपरोक्त कलमाच्या शैलीविशेष वरून हे उघड होते की त्यात सक्षम करणारी तरतूद समाविष्ट आहे आणि वाद प्रलंबित असताना प्रशासकाची नियुक्ती करण्याचा अधिकार मृत्युपत्रीय न्यायालयाला देण्यात आला आहे. उपरोक्त कलमाच्या मजकुरात, कोणत्या

परिस्थितीत प्रशासकाची नियुक्ती केली जाऊ शकते हे नमूद केलेले नाही. निःसंशयपणे, दिलेल्या प्रकरणातील तथ्यांच्या आणि परिस्थितीच्या पार्श्वभूमीवर मृत्युपत्रीय न्यायालय, दावा प्रलंबित असताना प्रशासकाच्या नियुक्तीच्या आवश्यकतेबद्दल समाधानी असले पाहिजे.

वाद प्रलंबित असताना प्रशासक नियुक्त करण्यासाठी मृत्युपत्रीय न्यायालयाला अधिकारक्षेत्र प्रदान करण्याचा उद्देश निर्विवाद आहे. मृत्युपत्रकर्त्याच्या मालमत्तेचे प्रभावीपणे व्यवस्थापन केले जाते आणि ज्या व्यक्ती शेवटी त्यात उत्तराधिकारी

होण्यासाठी पात्र असल्याचे आढळून आले आहे त्यांच्या फायद्यासाठी सुरक्षितपणे जतन केले जाते हे सुनिश्चित करणे हा उद्देश असल्याचे दिसते. हा व्यापक उद्देश त्याच्या चौकटीत एक अशी परिस्थिति समाविष्ट करतो ज्यामध्ये अभिलेखावर असे नोंदवले जाते की

मृत्युपत्रकर्त्याची मालमत्ता ज्या व्यक्तीच्या ताब्यात आहे, त्याची कृती आणि वर्तन मालमत्तेच्या संरक्षणासाठी आणि जतन करण्यासाठी हानिकारक आहे. प्रशासक म्हणून ज्या व्यक्तीची नियुक्ती केली जाऊ शकते, त्या व्यक्तीबाबत न्यायालयाला पुरेसा स्वेच्छाधिकार

वरील उताऱ्यातील कलम देते. मृत्युपत्रीय कार्यवाहीसाठी एखाद्या पक्षाची दावा प्रलंबित असताना प्रशासक म्हणून नियुक्ती करण्यावर कोणतीही उघड बंदी नाही. तथापि, या तरतुदीत दावा प्रलंबित असताना प्रशासकाच्या अधिकारांवर स्पष्टपणे दोन मर्यादा घातल्या

आहेत : (i) त्याला मालमत्तेचे वाटप करण्याचा अधिकार नाही; आणि (2) तो न्यायालयाच्या तात्काळ नियंत्रणाखाली आहे आणि त्याच्या निर्देशानुसार कार्य करेल.

36. कायद्याच्या उपरोक्त कथनाच्या प्रकाशात, वस्तुस्थितीच्या तथ्यांकडे परत जाताना, अर्जदाराने ज्या प्राथमिक अडथळ्यावर मात करणे आवश्यक आहे तो पक्षांमधील संमतीच्या अटींनुसार अपील खंडपीठाने दिलेला आदेश आहे. वर नमूद केल्याप्रमाणे, 21 ऑक्टोबर 2005 रोजी दिलेल्या आदेशानुसार, पक्षांच्या संमतीने, मृत व्यक्तीच्या मालमत्तेसंदर्भात अंतरिम व्यवस्था करण्यात आली

होती. संमतीच्या अटींमध्ये, इतर गोष्टींबरोबरच, नोंद आहे की अंतरिम आदेश ॲडमिनिस्ट्रेशन दावा क्रमांक 2889/2003 आणि मृत्युपत्रीय याचिका क्रमांक 491/2003 ची अंतिम सुनावणी आणि निकाल लागेपर्यंत लागू राहतील, जे तेव्हापासून मृत्युपत्रीय दावा क्रमांक 16/2004 मध्ये रूपांतरित केले गेले आहे. या संमती आदेशानुसार, हॉटेल ललित रिफ्रेशमेंट आणि हॉटेल ललित बार अँड रेस्टॉरंटच्या संदर्भात उच्च न्यायालयाच्या कोर्ट रिसिव्हरची रिसिव्हर म्हणून नियुक्ती करण्यात आली आहे. उत्तरवादी क्रमांक 2, लोर्ना डिसोझा यांची हॉटेल ललित बार आणि रेस्टॉरंटच्या संदर्भात व्यवसाय करण्यासाठी प्रतिनिधी म्हणून नियुक्ती करण्यात आली आहे आणि लॉरा डिसोझा, उत्तरवादी क्रमांक 1 यांची ललित रिफ्रेशमेंटच्या संदर्भात व्यवसाय करण्यासाठी प्रतिनिधी म्हणून नियुक्ती करण्यात आली आहे.

37. त्याच्या खंड (एच) अंतर्गत, मृत व्यक्तीच्या मालमत्तेची रचना करणाऱ्या मालमत्तांचे हस्तांतरण, विल्हेवाट, भार, भाडेपट्टी हस्तांतरण किंवा कोणत्याही प्रकारे ताबा घेण्यास प्रतिबंध करणाऱ्या पक्षांविरुद्धचा प्रशासकीय दावा आणि सध्याचा दावा निकाली लागेपर्यंत मनाई आदेश लागू राहतो.

38. उपरोक्त आदेशाच्या संदर्भात, दोन मुद्दे विचारात घेण्यासारखे आहेत. एक, प्रशासकीय दाव्यात तसेच सध्याच्या दाव्यात अपील खंडपीठाने पारित केलेल्या उपरोक्त आदेशानुसार, चलनाच्या दरम्यान दावा प्रलंबित असताना प्रशासकाची नियुक्ती करण्यात न्यायालय न्याय्य ठरेल का ? दोन, संमती आदेशांतर्गत अंतरिम उपाययोजना मृत व्यक्तीच्या मालमत्तेचे आणि पक्षांच्या हिताचे रक्षण करण्यासाठी पुरेशा नाहीत का ?

39. दावा प्रलंबित असताना प्रशासकाच्या नियुक्तीसाठी श्री. शाह यांनी केलेले सादरीकरण दोन विधानांवर आधारित होते. प्रथम, फिर्यादीच्या कृत्यांमुळे आणि वर्तनामुळे प्रशासकाची नियुक्ती करण्याची तातडीची आवश्यकता आहे. फिर्यादीने एकतर मृत व्यक्तीच्या मालमत्तेत त्रयस्थ पक्षाचे हक्क निर्माण केले

आहेत किंवा तो त्रयस्थ पक्षाचे हक्क निर्माण करण्याच्या प्रक्रियेत आहे, फिर्यादीने मृत व्यक्तीच्या मालमत्तेचा गैरवापर केला आहे आणि मालमत्तेचे त्याच्या वैयक्तिक वापरासाठी रूपांतर केले आहे, असे पोटतिडकीने सांगण्यासाठी प्रयत्नांची शिकस्त करण्यात आली. फिर्यादीने मृत व्यक्तीच्या मालमत्तेचे हिशेब कधीही सादर केलेले नाहीत असा दावा करून या युक्तिवादांना पुष्टी देण्याची मागणी करण्यात आली. अशा प्रकारे, फिर्यादीने मृत व्यक्तीच्या मालमत्तेत त्रयस्थ पक्षाचे अधिकार निर्माण केले असतील आणि/किंवा मृत व्यक्तीची मालमत्ता बळकावली असेल अशी खरी भीती आहे.

40. मी अर्जात नमूद केलेल्या ठाम विधानांचे काळजीपूर्वक अवलोकन केले आहे. दावे भीती आणि निष्कर्षांच्या स्वरूपाचे असल्याचे दिसून येते. या युक्तिवादांचे अधिमूल्यन करणे आवश्यक आहे कारण मृत व्यक्तीच्या मालमत्तेचे हस्तांतरण, अभिहस्तांतरित करण्यापासून किंवा अन्यथा विल्हेवाट लावण्यापासून सर्व पक्षांच्या विरोधात एक आदेश आहे. अशा व्यापक आदेशाच्या पार्श्वभूमीवर, ज्याला विस्तृत आयाम आहे, माझ्या मते, फिर्यादीने कदाचित त्रयस्थ पक्षाचे अधिकार निर्माण केले असतील किंवा मृत व्यक्तीच्या मालमत्तेत त्रयस्थ पक्षाचे अधिकार निर्माण करण्याच्या प्रक्रियेत तो आहे असे केवळ आरोप अर्जदाराच्या वतीने आर्जवाच्या मागणीच्या सादरीकरणासमोर कायम राहत नाही .

41. त्याचप्रमाणे, फिर्यादीने त्याच्या वैयक्तिक वापरासाठी आणि मृत व्यक्तीच्या इतर वारसांना वगळण्यासाठी मालमत्तेचा गैरवापर केला आणि निधीचा गैरवापर केला असा आरोप सामान्य स्वरूपाचा आहे. फिर्यादीने मृत व्यक्तीच्या मालमत्तेवर पूर्ण नियंत्रण मिळवले होते या वस्तुस्थितीची पक्षांना पूर्ण माहिती होती. दोन्ही पक्षांनी एका अंतरिम व्यवस्थेला सहमती दर्शवली ज्यामध्ये केवळ दोन आस्थापनांच्या संदर्भात न्यायालय धारकाची नियुक्ती करण्यात आली. अशा प्रकारे, या टप्प्यावर, फिर्यादीने त्याच्या भावंडांना वगळून मृत व्यक्तीच्या मालमत्तेवर अन्यायकारकपणे ताबा घेतला होता, असा आग्रह

करण्याची परवानगी अर्जदाराला दिली जाऊ शकत नाही. किमान, अर्जदार मालमत्तेचा कथित गैरवापर आणि निधीचा गैरवापर आणि फिर्यादीने त्याच्या वैयक्तिक वापरासाठी मृत व्यक्तीच्या मालमत्तेचे रूपांतर केल्याची प्रकरणे, जरी प्रथमदर्शनी असली तरी, ती सिद्ध करण्यासाठी तो अभिलेखावर पुरावे दाखल करू शकला असता. त्रयस्थ असामीच्या हक्कांच्या निर्मितीची भीती आणि मृत व्यक्तीच्या मालमत्तेची कथित अफरातफर आणि गैरवापर यासंबंधी अर्जामध्ये मांडण्यात आलेले प्रकरण, हे अभिलेखावरील पुराव्यांद्वारे सिद्ध होत नाही, असे श्री. तांबोळी यांनी केलेलया सादरीकरणात तथ्य आहे.

42. हे मला श्री. शाह यांच्या सादरीकरणाच्या दुसऱ्या टप्प्यापर्यंत घेऊन जाते. फिर्यादीला दंड संहितेच्या कलम 307 अंतर्गत दंडनीय गुन्ह्यासाठी दोषी ठरवण्यात आले आहे आणि त्याला 10 वर्षांच्या कारावासाची शिक्षा सुनावण्यात आली आहे, त्यामुळे श्री. शाह आग्रह करतात की, प्रशासकाची नियुक्ती दोन कारणांसाठी आज्ञापक होते. प्रथम, मृत व्यक्तीच्या मालमत्तेचे व्यवस्थापन फिर्यादीसारख्या कलंकित आणि अक्षम व्यक्तीला सोपवले जाऊ शकत नाही, ज्याला त्याच्या बहिणीची हत्या करण्याचा प्रयत्न केल्याबद्दल दोषी ठरवण्यात आले आहे. दुसरे म्हणजे, फिर्यादीच्या तुरुंगवासामुळे मृत व्यक्तीच्या पश्चात त्याच्या मालमत्तेचे व्यवस्थापन करण्यासाठी, दावा प्रलंबित असताना प्रशासकाची नियुक्ती हि तातडीची आवश्यकता आहे, त्या उपरोक्त दोन हॉटेल्सव्यतिरिक्त, ज्या संदर्भात कोर्ट रिसीव्हरची नियुक्ती करण्यात आली आहे. मृत व्यक्तीच्या मालमत्तेचे व्यवस्थापन करण्यासाठी कोणीही नसल्यामुळे प्रशासकाच्या नियुक्तीची आवश्यकता अत्यंत महत्त्वाची आहे.

43. हे लक्षात घेतले पाहिजे की, श्री. शाह यांनी एक बुद्धिसामर्थ्याचे सादरीकरण पुढे मांडण्याचा प्रामाणिक प्रयत्न केला. फिर्यादीला दोषी ठरवण्यात आले आहे आणि तुरुंगवासाची शिक्षा सुनावण्यात आली आहे या एकमेव कारणासाठी अर्जदार दावा प्रलंबित असताना प्रशासकाच्या नियुक्तीची मागणी करत नाही, असा अस्वीकार सुरुवातीला करण्यात आला होता. श्री. शाह यांच्या

म्हणण्यानुसार, हा घटक, मृत व्यक्तीच्या मालमत्तेचे आणि मृत व्यक्तीच्या वारसांच्या हिताचे जतन आणि संरक्षण करण्याच्या दृष्टीने सक्सेशन ॲक्टच्या कलम 247 अन्वये अधिकारांचा वापर करण्याची खात्री देणारी एक अनुषंगिक परिस्थिती आहे. पुढे असे सादर करण्यात आले की फिर्यादीच्या तुरुंगवासाचा अपरिहार्य परिणाम म्हणजे दावा निकाली काढण्यास होणारा अयोग्य विलंब.

44. **प्रियंबदा देवी बिर्ला** (वर नमूद केलेले) या प्रकरणात कलकत्ता उच्च न्यायालयाचे विद्वान एकल न्यायाधीश यांनी दावा प्रलंबित असताना प्रशासकाच्या नियुक्तीच्या प्रकरणातील तत्त्वे आणि पूर्वदाखले तपशीलवार विचारात घेतली आणि स्पष्ट केले की इंडियन सक्सेशन ॲक्ट , 1925 आणि दिवाणी प्रक्रिया संहिता, 1908 व्यतिरिक्त, न्यायालयाला जेव्हा योग्य आणि साजेसे वाटेल तेव्हा मृत व्यक्तीच्या संपदेचे आणि मालमत्तेचे संरक्षण करण्यासाठी उपाययोजना करण्याचा प्रोबेट न्यायालयाला अंतर्हित अधिकार आहे.

45. सदर प्रकरणातील तथ्यांमध्ये, कलकत्ता उच्च न्यायालयासमोर दावा प्रलंबित असलेल्या प्रकरणात प्रशासकाच्या नियुक्तीमध्ये महत्त्वाची परिस्थिती अशी होती की, नामित निष्पादक हा विश्वासघाताच्या फौजदारी खटल्यातील आरोपी होता. परिच्छेद 56 मधील निरीक्षणे ज्यावर श्री. शाह यांनी भक्कम भर दिला होता, ती खालीलप्रमाणे आहेत :

> 56] यापूर्वी कंपनी कायदा , 1956 अंतर्गत निष्पादकाविरुद्ध कारवाई सुरू करण्यात आली होती. सध्या आणि त्या ठिकाणी निष्पादकाविरुद्ध फौजदारी खटला आहे. निष्पादक लोढा यांना फौजदारी खटल्यात बचाव करायचा आहे, कारण ते आरोपींपैकी
>
> एक आहेत आणि प्राथमिक टप्प्यावर फौजदारी खटल्यातील त्यांचे आव्हान सर्वोच्च न्यायालयापर्यंत अयशस्वी झाले. ते योग्य न्यायालयासमोर खटल्यांना सामोरे जात आहेत. या कारवाईच्या संदर्भात शोध आणि जप्तीसाठी कार्यवाही सुरू करण्यात आली. आरोपी असलेल्या व्यक्तीला मृत्यू झालेल्या व्यक्तीच्या विशाल मालमत्तेवर

नियंत्रण आणि व्यवस्थापन करण्याची परवानगी देणे न्यायालयासाठी कठीण आहे, जेव्हा तो फौजदारी विश्वासघाताच्या आरोपाचा सामना करतो आहे, निष्पादक म्हणून नाही. त्याला या प्रकरणात वैयक्तिकरित्या बचाव करावा लागेल. प्रथमदर्शनी, योग्य न्यायालयाला असे आढळले की लोढा यांच्याविरुद्ध फौजदारी खटल्यासाठी इतर आरोप आहेत. केवळ कार्यवाही सुरू केल्याने एखादी विशिष्ट व्यक्ती अविश्वसनीय किंवा पद धारण करण्यास अक्षम होत नाही या विचाराकडे मी दुर्लक्ष करीत नाही, परंतु अत्यंत महत्वाच्या व्यक्तीच्या प्रतिमेचा प्रश्न आहे ज्याच्या हाती मोठ्या संख्येने कंपन्या वास्तविक नियंत्रण आणि व्यवस्थापनासाठी स्थिरावतात. प्रोबेट कोर्टात बसून मला वाटत नाही की एखाद्या कलंकित व्यक्तीला मालमत्तेच्या व्यवस्थापनाची किंवा हाताळणी करण्याची परवानगी दिली पाहिजे. हे गरजेच्या उदाहरणांपैकी एक आहे.

(भर दिला जातो)

46. फिर्यादीचे विद्वान वकील श्री. तांबोळी, असा आग्रह करतात की **प्रियंबदा देवी बिर्ला** (वर नमूद केलेल्या) प्रकरणातील निर्णयाच्या परिच्छेद 56 मधील उपरोक्त निरीक्षणे विलग करून आणि संदर्भबाह्य वाचली जाऊ शकत नाहीत. श्री. तांबोळी आग्रह करतात की हे कार्यकारीचे वैयक्तिक गुणविशेष नाही तर वाद प्रलंबित असताना प्रशासकाच्या नियुक्तीची आवश्यकता आहे जे निर्णायक महत्त्व आहे. उपरोक्त प्रकरणात, कलकत्ता उच्च न्यायालयाने स्पष्टपणे नोंदवले आहे की आवश्यकतेचा घटक सर्वोच्च महत्त्वाचा आहे. 40 व्या परिच्छेदात दिलेल्या निरीक्षणांवर भर देण्यात आला होता, जे खालीलप्रमाणे आहेत :

40] तथापि, मला असे वाटते की आपल्या देशातील न्यायालयांनी बेलेव वि. बेलेव किंवा हॉरेल वि. विद्व या प्रकरणात दिलेल्या तत्त्वांचे आंधळेपणाने पालन केलेले नाही. वृंदावन चंद्र साहा विरुद्ध सुरेश्वर शाह परमानिक आणि इतर 10 सी. एल. जे. 263 या प्रकरणात या न्यायालयाच्या विभागीय खंडपीठाने इंग्रजी प्रकरण बेल्व्ह वि. बेल्व्हची दखल घेत असा निर्णय दिला की, जेथे अनुदानाची आवश्यकता आहे अशा सर्व प्रकरणांमध्ये प्रोबेट न्यायालय ए. पी. एल. मंजूर करेल; आणि हे असे आहे कारण खटला प्रलंबित असताना मालमत्ता प्राप्त करण्याचा किंवा धारण करण्याचा किंवा फेड करण्याचा कोणालाही कायदेशीररित्या अधिकार नाही. जोगेंद्र लाल चौधरी विरुद्ध अतिंद्र लाल चौधरी XIII सी. एल. जे. 34 या प्रकरणात या न्यायालयाच्या खंडपिठाने सध्याच्या कलम 247 (भारतीय प्रोबेट आणि प्रशासन कायदा, 1881 चे कलम 34) च्या संबंधित तरतुदीवर विचार करताना पुन्हा मत व्यक्त केले की प्रोबेट कार्यवाहीत केवळ स्पर्धा असणे आवश्यक नाही तर अशा नियुक्तीची आवश्यकता असणे आवश्यक आहे.

(भर दिला जातो)

47. उपरोक्त निकालातील परिच्छेद 46 मधील निरीक्षणे वेचणे देखील प्रासंगिक असेल, ज्यामध्ये कलकत्ता उच्च न्यायालयाने **सुधींद्र नाथ मित्तर विरुद्ध अरुणेंद्र नाथ मित्तर** [9] या प्रकरणात त्याच न्यायालयाच्या विभागीय खंडपीठाची निरीक्षणे वेचली आहेत, जी 'आवश्यकता' ही संकल्पना उघड करते. ते खालीलप्रमाणे आहेत.

46] **सुधींद्र नाथ मित्तर विरुद्ध अरुणेंद्र नाथ मित्तर आणि इतर** या प्रकरणात वाद प्रलंबित असताना प्रशासकाच्या नियुक्तीच्या प्रश्नावर यापूर्वी निर्णय घेतलेल्या सर्व प्रकरणांवर

9 AIR 1952 Cal. 418

चर्चा करताना, या न्यायालयाच्या विद्वान एकल न्यायाधीशांनी असे मत व्यक्त केले की आवश्यक असलेल्या सर्व प्रकरणांमध्ये नियुक्ती केली जावी. या निकालाच्या परिच्छेद 14 मध्ये उदाहरण म्हणून आवश्यकता या शब्दाचेही स्पष्टीकरण देण्यात आले होते. त्यात असे म्हटले गेले होते :

" ... जेव्हा मालमत्ता गोळा करायची असते तेव्हा गरज निर्माण होते; ती गोळा करण्यासाठी कोणताही प्रतिनिधी नसतो; त्या निवेदनाच्या हक्कासंदर्भात एक 'प्रामाणिक' विवाद असतो.

48. फिर्यादीला तुरुंगवासाची शिक्षा ठोठावण्यात आली आहे ही वस्तुस्थिती स्वतःच मृत व्यक्तीचे निष्पादक म्हणून काम करणे सुरू ठेवण्यासाठी कायदेशीर अपंगत्व ठरत नाही, या सादरीकरणाचे समर्थन करण्यासाठी श्री. तांबोळी यांनी, 1881 च्या प्रोबेट अँड ॲडमिनिस्ट्रेशन ॲक्ट, V मध्ये अशी कोणतीही तरतूद नसल्याचे निरीक्षण नोंदवलेल्या **हर कुमर सरकार** (उपरोक्त) प्रकरणात कलकत्ता उच्च न्यायालयाच्या विभागीय खंडपीठाच्या निरीक्षणांकडे न्यायालयाचे लक्ष वेधले, जी जिल्हा न्यायाधीशांना मृत्यूपत्रात नाव असलेल्या निष्पादकाचा प्रोबेटसाठी अर्ज नाकारण्याचा कोणताही स्वेच्छाधिकार देते. कारण न्यायाधीशांच्या मते, तो त्या पदाची जबाबदारी सोपवण्यासाठी साजेसा आणि योग्य व्यक्ती नाही . **थोप्पई वेंकटरामियर** (सुप्रा) या प्रकरणातील निर्णयावरही भर देण्यात आला होता, ज्यामध्ये, **हरा कुमार सरकार** (सुप्रा) याच्या प्रकरणातील निर्णयानंतर, हे स्पष्ट करण्यात आले होते की, न्यायालय निष्पादक प्रोबेटला नाकारू शकत नाही कारण ते त्याला निष्पादक म्हणून

अयोग्य मानते, जोपर्यंत अपात्र कायदेशीर असमर्थता, म्हणजे अल्पसंख्याक किंवा विकल मनाच्या स्वरूपात नसते.

49. कलकत्ता उच्च न्यायालयाच्या आणखी एका विभागीय खंडपीठाने दिलेल्या निर्णयात, **धर्मराज तिवारी** (वर नमूद केलेले), असा पुनरुच्चार करण्यात आला होता की, जेथे निष्पादकाने प्रोबेटसाठी अर्ज केला होता, तेथे अर्जदार त्याच्या गरिबी किंवा दिवाळखोरीच्या कारणास्तव अपात्र होता या कारणावरून न्यायालय प्रोबेट नाकारू शकत नाही. कलम 223 अंतर्गत प्रोबेट मंजूर करण्याबाबतचे निर्बंध हे अल्पवयीन आणि मनोविकल व्यक्तींसाठी आणि कंपनी नसलेल्या व्यक्तींची संघटना जी सरकारने विहित केलेल्या नियमांच्या अटींची पूर्तता करते त्यांच्यासाठी मर्यादित आहेत.

50. वरील निर्णयांमध्ये, माझ्या मते असे नमूद केले आहे की जर निष्पादक प्रोबेटसाठी अर्ज करत असेल आणि सक्सेशन ऍक्टच्या कलम 223 अंतर्गत अन्यथा अपात्र नसेल, तर न्यायालयाच्या मते, नामांकित निष्पादक योग्य व्यक्ती नाही या आधारावर न्यायालय प्रोबेट देण्यास नकार देऊ शकत नाही. हे निर्णय फक्त असे नमूद करतात की न्यायाधीश व्यक्तिनिष्ठ समाधानाचा नियम नोंदवून असे म्हणू शकत नाहीत की नामनिर्देशित निष्पादक मृत्यूपत्राच्या अंमलबजावणीची जबाबदारी सोपवण्यास पात्र नाही. तथापि, उत्तराधिकार कायद्याच्या कलम 223 मधील तरतुदी सक्सेशन ऍक्टच्या कलम 247 अंतर्गत

अधिकारक्षेत्राच्या वापरावर नियंत्रण ठेवतात असे आवाहन करणे म्हणजे विवेकबुद्धीचे न्यायालय म्हणून मृत्युपत्रीय न्यायालयाला प्रदान केलेल्या अधिकाराचा खरा अर्थ निष्फळ करणे होय.

51. जर एखादा वस्तुनिष्ठ पुरावा असेल ज्याच्या आधारे मृत्युपत्रीय न्यायालय असा निष्कर्ष काढते की नामनिर्देशित निष्पादक मृत व्यक्तीच्या मालमत्तेपासून वंचित राहण्यास पात्र आहे, तर सक्सेशन ॲक्टच्या कलम 223 मधील तरतुदी, नामनिर्देशित निष्पादक त्याखाली अपात्र नाही असा आग्रह करण्यासाठी उपयोगात आणल्या जाऊ शकत नाहीत. प्रोबेट मंजूर करण्यासाठी अपात्रतेची कारणे समाविष्ट असलेल्या तरतुदीचा असा अर्थ लावला जाऊ शकत नाही की सक्सेशन ॲक्टच्या कलम 247 अंतर्गत वाद प्रलंबित असताना प्रशासकाची नियुक्ती करण्यासाठी न्यायालयाच्या अधिकारांवर नियंत्रण ठेवणे. या दोन तरतुदी वेगवेगळ्या क्षेत्रात काम करतात. अन्यथा, श्री. तांबोळी यांचे निवेदन मान्य झाल्यास, कोणत्याही परिस्थितीत मृत्युपत्रीय न्यायालय, सक्सेशन ॲक्टच्या कलम 223 अंतर्गत मृत्युपत्र करणारा अन्यथा अपात्र न ठरलेल्या निष्पादकाचे ज्यासाठी नाव देतो, वाद प्रलंबित असताना अशा प्रशासकाची नियुक्ती करण्याच्या स्थितीत नसेल.

52. सामान्यतः, जेथे मृत्युपत्रकर्त्याद्वारे निष्पादकाचे नाव दिले जाते, तेथे जोपर्यंत प्रशासकाकडून घोर गैरवर्तन किंवा गैर-व्यवस्थापन किंवा मालमत्तेचा

अपव्यय होत नाही तोपर्यंत न्यायालय प्रशासकाला नियुक्त करण्यास इच्छुक नसते. मृत्युपत्रकर्त्याद्वारे निष्पादकाच्या नियुक्तीमध्ये, मृत्युपत्रकर्त्याने निष्पादकावर विश्वास ठेवला आहे असा अंतर्निहित विश्वास असतो. त्यामुळे, निष्पादकाला विस्थापित करून वाद प्रलंबित असताना प्रशासकाला नियुक्त करण्यासाठी भक्कम कारणांची आवश्यकता असते. याचिकाकर्त्याचे तुरुंगात जाणे ही अशी परिस्थिती आहे का की ज्यायोगे वाद प्रलंबित असताना प्रशासकाच्या नियुक्तीची हमी दिली जाऊ शकते, हा प्रश्न समोर येतो.

53. प्रकरणाच्या तथ्यांमध्ये, खालील घटक, उपरोक्त प्रश्नाच्या उत्तरावर अवलंबून आहेत.

(i) निष्पादकाकडे असलेल्या मृत व्यक्तीच्या मालमत्तेची व्याप्ती किती आहे ?

(ii) मालमत्ता ही केंद्रबिंदू आहे काय ?

(iii) फिर्यादीच्या तुरुंगवासामुळे मालमत्तेच्या प्रशासनात आणि व्यवस्थापनात अडथळा येतो का ?

(iv) ज्या व्यक्तींना शेवटी ते मिळण्याचा हक्क आहे अशा व्यक्तींच्या हस्तांतरणाच्या उद्देशाने मृत्युपत्रकर्त्याच्या मालमत्तेचे प्रभावी

व्यवस्थापन आणि जतन करण्यासाठी वाद प्रलंबित असताना प्रशासक अत्यावश्यक आहे का ?

54. मृत्युपत्रीय दाव्यातील अनुसूची 1 च्या अवलोकनावरून हे स्पष्ट होते की मृत व्यक्तीच्या मागे त्याच्या स्थावर मालमत्ता आणि व्यवसाय चालवणाऱ्या संस्था मोठ्या संख्येने आहेत.रोकडसुलभ आणि वित्तीय मालमत्तांव्यतिरिक्त, 22 मालमत्ता स्थावर मालमत्तांच्या स्वरूपाच्या आहेत किंवा स्थावर मालमत्तांमधून चालवल्या जाणाऱ्या संस्था किंवा व्यवसाय आहेत. या मालमत्तांच्या व्यवस्थापनाच्या गरजेवर क्वचितच प्रश्न उपस्थित केला जाऊ शकतो. तुरुंगात असूनही तो मालमत्तेचे व्यवहार कसे हाताळत आहे हे स्पष्ट करण्यासाठी फिर्यादीला बोलावले गेले नाही, असे फिर्यादीच्या वतीने सादर करणे, जरी पहिल्या नजरेत आकर्षक वाटत असले, तरी त्यात फारसे तथ्य नाही.

55. फिर्यादीला तुरुंगात टाकण्याचा उपसिद्धांत असा आहे की फिर्यादी वैयक्तिकरित्या मृत व्यक्तीच्या मालमत्तेचे व्यवस्थापन आणि प्रशासन करण्यास असमर्थ आहे. तुरुंगात असलेली व्यक्ती निष्पादक होण्यासाठी किंवा त्या बाबतीत प्रोबेट मंजूर करण्यासाठी अपात्र ठरत नाही, हे सांगणे एक गोष्ट आहे. ही एक पूर्णपणे वेगळी गोष्ट आहे जिथे तुरुंगवासाचा अपरिहार्य परिणाम असा आहे की कार्यकारी मृत व्यक्तीच्या मालमत्तेचे व्यवस्थापन करण्यास अक्षम आहे. जर मालमत्ता अशी असेल की निष्क्रिय गुंतवणुकीप्रमाणे सक्रिय व्यवस्थापनाची

आवश्यकता नसेल, तर निष्पादकाच्या तुरुंगवासाचा परिणाम होणार नाही. तथापि, मालमत्ता मोठी आहे आणि त्यात दैनंदिन व्यवस्थापनाची आवश्यकता असलेल्या व्यावसायिक उपक्रमांचा समावेश आहे की नाही, तुरुंगवासाने कायदेशीर अपंगत्व येत नाही हे सादरीकरण मान्य करणे कठीण होईल.

56. प्रकरणाच्या तथ्यांमध्ये, मोठ्या संख्येने असलेल्या मालमत्तांचा विचार करता, ज्यात व्यावसायिक चिंतांचा समावेश आहे, फिर्यादीचा तुरुंगवास मृत व्यक्तीच्या मालमत्तेच्या व्यवस्थापनावर आणि प्रशासनावर परिणाम करत नाही असे मानणे भोळेपणाचे ठरेल.

57. श्री. तांबोळी यांचे सादरीकरण कि दाखल केलेला अर्ज विलंब आणि दिरंगाईचा आहे आणि फिर्यादीवर खटला असण्याचे कारण, जे आता फिर्यादीच्या चारित्र्यावर आणि निष्पादक म्हणून काम सुरू ठेवण्याच्या क्षमतेवर हल्ला करण्याचे आवाहन केले जाते, हे 2012 पासून उपलब्ध आहे, हे पूर्णपणे चुकीचे असू शकत नाही. तथापि, घटनांच्या क्रमाकडे दुर्लक्ष करता येत नाही. 13 सप्टेंबर 2021 रोजी या न्यायालयाच्या विभागीय खंडपीठाने फिर्यादीला दंड संहितेच्या कलम 307 अंतर्गत दंडनीय गुन्ह्यासाठी दोषी ठरवले आणि 10 वर्षांच्या सश्रम कारावासाची शिक्षा सुनावली. हि घडामोड वाद प्रलंबित असताना प्रशासकाच्या नियुक्तीच्या दाव्यावर आधारित आहे. निर्विवादपणे, जरी फिर्यादीने सर्वोच्च

न्यायालयासमोर फौजदारी अपील दाखल केले असले, तरी शिक्षा अद्याप स्थगित करण्यात आलेली नाही आणि फिर्यादी अजूनही तुरुंगात आहे.

58. माझ्या दृष्टिकोनातून, 10 वर्षांच्या कारावासाच्या शिक्षेमुळे उद्भवणारे परिणाम परिस्थितीमध्ये लक्षणीय बदल घडवतात, जे फिर्यादीवर हत्येचा प्रयत्न केल्याचा आरोप असताना प्रचलित होते आणि सत्र न्यायालयाने त्याला दंड संहितेच्या कलम 326 अंतर्गत गुन्ह्यासाठी दोषी ठरवले आणि 3 वर्षांच्या कारावासाची शिक्षा ठोठावली. विलंब आणि दिरंगाईचा पैलू, जर वरील चष्म्यातून पाहिला तर, अर्जदाराच्या दाव्यापासून सारत: कमी होत नाही.

59. मला या वस्तुस्थितीची जाणीव आहे की, सैद्धांतिकदृष्ट्या, मृत व्यक्तीची मालमत्ता केंद्रबिंदू आहे असा आग्रह धरता येत नाही. मृत्युपत्रकर्त्याच्या मृत्यूनंतर, सक्सेशन ॲक्टच्या कलम 211 अंतर्गत मालमत्ता फिर्यादीकडे निहित केली जाते. या मुद्द्यावर कोणतीही शंका नाही की फिर्यादीने मृत व्यक्तीच्या मालमत्तेवर संपूर्ण आणि प्रभावी नियंत्रण घेतले आणि खरे तर ही उत्तरवादींची तक्रार आहे. तथापि, फिर्यादीच्या तुरुंगवासाचा अभिप्रेत अर्थ पूर्णपणे बाजूला काढला जाऊ शकत नाही.

60. एकूण परिस्थितिनुसार, माझ्या मते, अपील खंडपीठाने संमत केलेल्या संमती आदेशानुसार अंतरिम उपाययोजना लागू असूनही, फिर्यादीला

तुरुंगात टाकल्यामुळे उद्भवलेल्या परिस्थितीची निकड मृत व्यक्तीच्या मालमत्तेचे संरक्षण आणि जतन करण्यासाठी काही उपायांची हमी देते.

61. तो उपाय फिर्यादीला निष्पादक म्हणून काढून टाकण्याचा असावा का, न्यायालयाने चिंता व्यक्त केली. वर नमूद केल्याप्रमाणे, निष्पादकाचे नाव देऊन, मृत्युपत्रकर्ता निष्पादकावर आपला पूर्ण विश्वास व्यक्त करतो आणि सामान्यतः, अशा नामांकित निष्पादकाला निष्पादक म्हणून काम करण्याची आणि मृत व्यक्तीच्या मालमत्तेचे प्रतिनिधित्व करण्याची परवानगी दिली गेली पाहिजे आणि जोपर्यंत नामांकित प्रशासक भरवसा आणि विश्वासाचा दगा करत नाही तोपर्यंत त्याचे व्यवस्थापन देखील चालू ठेवले पाहिजे. प्रकरणाच्या तथ्यांमध्ये, फिर्यादीने मालमत्तेचे गैरव्यवस्थापन केले आहे किंवा गैरव्यवस्थापन केले आहे किंवा त्याचा गैरवापर केला आहे किंवा त्याच्या वैयक्तिक वापरासाठी त्याचे रूपांतर केले आहे, असा उत्तरवादींच्या वतीने केलेला युक्तिवाद आरोपांच्या प्रांतात आहे.

62. सक्सेशन ॲक्टचे कलम 301, जे एखाद्या निष्पादकाला निलंबित करण्यासाठी, काढून टाकण्यासाठी किंवा सोडण्यासाठी न्यायालयाला अधिकार प्रदान करते , ते खालीलप्रमाणे आहे :

301. निष्पादकाला किंवा प्रशासकाला काढून टाकणे आणि उत्तराधिकाऱ्यासाठी तरतूद - उच्च न्यायालय , त्याच्याकडे केलेल्या अर्जानुसार, कोणत्याही खाजगी निष्पादक किंवा प्रशासकाला

निलंबित करू शकते, काढून टाकू शकते किंवा वापस पाठवू शकते आणि अशा कोणत्याही निष्पादक किंवा प्रशासकाच्या पदावर दुसऱ्या व्यक्तीच्या उत्तराधिकाराची तरतूद करू शकते, जो पद धारण करणे थांबवू शकतो आणि संपदेशी संबंधित कोणतीही मालमत्तेचा अशा उत्तराधिकाऱ्याकडे निहित होऊ शकते .

63. या संदर्भात एक उपयुक्त संदर्भ मध्य प्रदेश उच्च न्यायालयाच्या विभागीय खंडपीठाच्या **डॉ. श्रीमती कुसुम कुर्रे आणि एक विरुद्ध धरम सिंग** [10] या प्रकरणातील निकालाकडे दिला जाऊ शकतो.ज्यामध्ये उत्तराधिकार कायद्याच्या कलम 301 अंतर्गत न्यायालय ज्या परिस्थितीत अधिकार वापरू शकते ती परिस्थिती सूत्ररूपाने आधारतत्व म्हणून मानण्यात आली होती. मध्य प्रदेश उच्च न्यायालयाने इतर गोष्टींबरोबरच खालीलप्रमाणे निरीक्षण नोंदवले :

हे लक्षात घेणे योग्य आहे की या कलमाच्या मजकुरात कोणत्याही खाजगी निष्पादक किंवा प्रशासकाला काढून टाकण्यासाठी कोणतीही विशिष्ट कारणे समाविष्ट/नमूद केलेली नाहीत. म्हणून, मृत्यूपत्रात अशा प्रकारे नाव असलेल्या निष्पादकाला तेव्हाच काढून टाकले पाहिजे जेव्हा एखाद्या व्यक्तीला नामनिर्देशित करण्याच्या त्याच्या इच्छापत्रात व्यक्त केल्याप्रमाणे मृत व्यक्तीच्या शेवटच्या इच्छेसाठी त्या वतीने योग्य खटला तयार केला जाईल आणि निष्पादकाला अत्यंत आदर दिला जावा. इंडियन सक्सेशन ॲक्टच्या कलम 301 अन्वये अधिकारांचा वापर करताना, न्यायालयाने निष्पादकाला काढून टाकण्याच्या आनुषंगिक हेतूंसाठी कोणत्याही क्षुल्लक प्रयत्नांपासून स्वतःचे संरक्षण केले पाहिजे. जर न्यायालयाला असे आढळले की अर्ज करणारी व्यक्ती निर्वेध मालकी हक्क घेऊन आलेली नाही किंवा शुद्ध हेतूने आलेली नाही, तर अर्ज नाकारला जावा. तथापि, जर न्यायालयाला योग्य चौकशीत असे आढळून आले की निष्पादक हा लाभार्थीच्या हिताच्या विरोधात वागत आहे, मृत व्यक्तीच्या इच्छा प्रामाणिकपणे पूर्ण करत नाही, मृत किंवा वारसदाराला प्रतिकूल असलेल्या मालमत्तेच्या मालकीचा दावा करण्यास

10 ILR 1986 MP 415

सुरुवात केली आहे, वारसदारांच्या हिताचे नुकसान करण्यासाठी मालमत्ता नष्ट करत आहे, तर कार्यकारीला काढून टाकण्यात आणि त्याच्या जागी दुसऱ्याला आणण्यासाठी त्याच्या अधिकारक्षेत्राचा वापर करणे या तरतुदीनुसार न्याय्य ठरेल. अशा परिस्थितीत लाभार्थीचे कल्याण हा मुख्य पथ असला पाहिजे. प्रामाणिकपणाचा अभाव किंवा कर्तव्ये पार पाडण्याच्या योग्य क्षमतेचा अभाव किंवा वाजवी निष्ठेचा अभाव हे या कलमांतर्गत कार्यकारीला काढून टाकण्याचे निर्देश देणाऱ्या आदेशाचे समर्थन करू शकते.

64. त्याच वेळी, सध्याच्या प्रकरणात, फिर्यादी तुरुंगवासामुळे मृत व्यक्तीच्या विशाल मालमत्तेचे व्यवस्थापन करण्यास असमर्थ झालेला आहे, जो विचार करण्यायोग्य आहे. अशा परिस्थितीत माझ्या मते, निष्पादकाला थेट विस्थापित करणाऱ्या प्रशासकाची नियुक्ती करणे न्याय्य ठरू शकत नाही. माझ्या मते, जी प्राप्त परिस्थिति आहे त्या परिस्थितिचा चिंतेने विचार केल्यानंतर, प्रथम मृत व्यक्तीच्या मालमत्तेचे संपूर्ण चित्र असणे अत्यावश्यक आहे. मालमत्तेच्या व्यवसायात असलेल्या व्यक्ती, व्यवसायाची सध्याची स्थिती, त्या व्यवसायांचे संचालन आणि/किंवा व्यवस्थापन करणाऱ्या व्यक्ती आणि त्यांची आर्थिक स्थिती. त्या उद्देशासाठी, न्यायालय धारक संयुक्त प्रशासक म्हणून निष्पादकाच्या सोबत असणे आवश्यक आहे. तथापि, न्यायालय धारक सध्याच्या परिस्थितित विशेष व्यत्यय आणणार नाही. मालमत्तेच्या रोजच्या व्यवसायाच्या व्यवस्थापनात हस्तक्षेप न करता परिस्थितीचा आढावा घेण्यासाठी आणि सर्वसमावेशक अहवाल दाखल

करण्यासाठी न्यायालयाच्या धारकाची नियुक्ती, न्यायालयाला आवश्यक असल्यास पुढील आदेश देण्यासाठी सुसज्ज करेल.

65. वरील कारणांमुळे, मी काही अटींच्या अधीन राहून, न्यायालय धारक, उच्च न्यायालय यांची वाद प्रलंबित असताना संयुक्त प्रशासक म्हणून नियुक्ती करण्यास इच्छुक आहे.

त्यामुळे पुढील आदेश.

<u>आदेश</u>

(ए) अर्ज अंशतः मान्य केला जातो.

(बी) याचिकेशी संलग्न अनुसूची-1 मध्ये वर्णन केलेल्या अनुक्रमांक 2 ते 8, 10 to 13, 15 ते18 आणि 23 ते 26 मधील मालमत्तांच्या संदर्भात न्यायालय धारक, उच्च न्यायालय यांची वाद प्रलंबित असताना संयुक्त प्रशासक म्हणून फिर्यादीबरोबर नियुक्ती केली जाते, जी खालील अटींच्या अधीन आहे :

(i) न्यायालय धारक कोणत्याही मालमत्तेचा शारीरिक किंवा प्रतीकात्मक ताबा घेणार नाही.

(ii) कोणत्याही मालमत्तेत न्यायालय धारकाचे फलक प्रदर्शित करणे आवश्यक राहणार नाही.

(iii) न्यायालय धारकाने कोणत्याही मालमत्तेचा ताबा, भाडेकरू, व्यवस्थापन आणि/किंवा व्यवसाय चालवण्याबाबतची सध्याची स्थिती बदलू नये.

(iv) न्यायालय धारकाने कोणत्याही मालमत्तेचा ताबा, भाडेकरू, व्यवस्थापन आणि/किंवा व्यवसाय चालवण्याबाबतची सध्याची स्थिती बदलू नये.

(v) न्यायालय धारक, न्यायालय धारकाचा कोणताही अधिकारी/कर्मचारी किंवा न्यायालय धारकाने नियुक्त केलेल्या कोणत्याही व्यावसायिकाला किंवा व्यक्तीला वरील मालमत्तांमध्ये प्रवेश असेल आणि परिसरातील भोगवटदार/व्यवस्थापक/काळजीवाहक यांना 3 दिवसांची नोटीस दिल्यानंतर त्यांना मालमत्तांची तपासणी करण्याचा अधिकार असेल.

(vi) फिर्यादी आणि/किंवा त्याचा प्रतिनिधी, ॲटर्नी आणि/किंवा नियुक्त किंवा उपरोक्त मालमत्तांचा व्यवसाय आणि/किंवा व्यवस्थापन चालविणारी इतर कोणतीही व्यक्ती न्यायालय धारक किंवा न्यायालय धारकाने नियुक्त केलेल्या कोणत्याही अधिकाऱ्याकडे किंवा व्यावसायिकाकडे लेखा पुस्तके, नोंदी आणि उपरोक्त मालमत्तांच्या संदर्भात सर्व संबंधित कागदपत्रे पाहण्यासाठी प्रवेश प्रदान करेल.

(vii) न्यायालय धारकाला नामिकाप्रविष्ट लेखापाल आणि /किंवा इतर कोणत्याही व्यावसायिक/सेवा प्रदात्याची मदत घेण्याचा अधिकार आहे.

(viii) न्यायालय प्राप्तकर्त्याने निवासी परिसराच्या बाबतीत विद्यमान भोगवटदार, व्यवस्थापक आणि/किंवा व्यावसायिक संस्था/उपक्रमांमध्ये व्यवसाय चालविणारी व्यक्ती, अशा व्यक्तीने ज्या पदाद्वारे परिसर व्यापला आहे किंवा त्यात व्यवसाय चालवला आहे, व्यवसाय चालू आहे की नाही आणि डिसेंबर 2024 च्या अखेरीस उत्पन्न आणि खर्चाचे विवरण यांचा समावेश असलेल्या प्रत्येक मालमत्तेची माहिती संकलित करावी.

(ix) वरील नमूद केलेल्या मुद्द्यांसह मालमत्तेच्या प्रत्येक स्थितीसंबंधीचा एक सर्वसमावेशक अहवाल, न्यायालय धारकाद्वारे 24 जानेवारी 2025 पर्यंत दाखल केला जावा आणि त्याच्या प्रती सर्व पक्षांना दिल्या जाव्यात.

(x) अर्जदार हे प्रकरण न्यायालय धारकाकडे दाखल करेल आणि हा आदेश अपलोड केल्याच्या तारखेपासून एका आठवड्याच्या कालावधीत मुंबई उच्च न्यायालयाच्या (मूळ बाजू) नियमांच्या नियम 591 नुसार प्रारंभिक शुल्क भरेल.

(xi) न्यायालय धारक आणि/किंवा न्यायालय धारकाच्या कर्मचाऱ्याला बृहन्मुंबईच्या मर्यादेपलीकडे असलेल्या परिसराला भेट देणे आवश्यक असल्यास अर्जदार न्यायालय धारकाचे शुल्क आणि खर्च देखील उचलेल.

(xii) अर्जदाराने करावयाची आकारणी, खर्च आणि वादखर्च पुढील आदेशांच्या अधीन असतील.

(xiii) वरील निर्देशांनुसार न्यायालय धारकाने दाखल करावयाचा अहवाल 10 फेब्रुवारी 2025 रोजी न्यायालयासमोर सूचीबद्ध करावा.

(xiv) न्यायालय धारकाच्या अहवालाच्या आधारे पुढील आदेश/निर्देश मागण्याचे स्वातंत्र्य पक्षांना असेल.

अर्ज निकाली काढला जातो .

(न्यायमूर्ती एन. जे. जामदार)

1. या टप्प्यावर, फिर्यादीचे विद्वान वकील श्री. तांबोळी सादर करतात की या आदेशानुसार न्यायालय धारकाने उचलावयाची पावले वाजवी कालावधीसाठी स्थगित ठेवली जावीत जेणेकरून फिर्यादीला त्याच्या भूमिकेवर विचार करणे आणि क्षतिपूरण मागण्यासाठी सुकर होईल.

2. फिर्यादी तुरुंगात असल्याने, ही विनंती न्याय्य वाटते.

3. न्यायालय धारकाने दोन आठवड्यांच्या कालावधीसाठी या आदेशानुसार पावले उचलू नये.

4. परिणामी, आदेशात नमूद केलेला न्यायालय धारकाचा अनुपालनासाठीचा कालावधी त्यानुसार दोन आठवड्यांनी वाढवला जाईल.

(न्यायमूर्ती एन. जे. जमादार)

<u>अस्वीकरण</u>

"या न्यायनिर्णयाच्या मराठी भाषेतील अनुवादाचा वापर हा पक्षकारास त्याच्या/ तिच्या मातृभाषेमध्ये त्याचा अर्थ समजून घेण्यापुरताच मर्यादित राहील आणि त्याचा इतर कोणत्याही कारणाकरिता वापर करता येणार नाही. तसेच, इंग्रजी भाषेतील न्यायनिर्णय हाच सर्व व्यावहारिक आणि कार्यालयीन वापराकरिता विश्वसनीय असेल आणि तोच त्यातील आदेशाच्या निष्पादन आणि अंमलबजावणीकरिता वैध मानला जाईल".